

Muurahainen ja mehiläinen (protestanttisen) työeetoksen historiassa

■ Jarkko Liedes

Artikkelissa tarkastellaan työeetosta ja työteliäisyyttä kristillisenä hyveenä sekä työeetoksen historiallisia juuria jäljittämällä mehiläisen ja muurahaisen esikuvallista ahkeruutta ihmiselle. Lähtökohtana ovat Raamattu, 700-luvulla eaa. eläneen kreikkalaisen runoilijan Hesiodoksen *Työt ja päivät* sekä eräät faabelit. Ahkeruuden ja työteliäisyyden vastakohtana nähdään laiskuus ja joutilaisuus. Niiden kontrastoinnin kautta lähestytään protestanttista etiikkaa ja sen ilmenemismuotoja vuosisadan takaisessa suomalaisessa agraariyhteisössä. Lopussa kysytään, onko muurahaisesta sittenkään työeetoksen esikuvaksi ja esitetään eräs tulkinta työteliäisyyden maksimiksi pohjalaisessa talonpoikaisyhteisössä.

”Mene, laiskuri, muurahaisen luo, katso sen aherrusta ja ota opiksesi.”¹

Laiskuutta on pidetty katolisessa kirkossa eräänä seitsemästä kuolemansynnistä, jotka on aikanaan johdettu Raamatun Sananlaskujen kirjasta. Raamatussa muurahainen mainitaan vain Vanhan testamentin Sananlaskuissa, jotka luetaan viisaukskirjallisuuteen ja joita pidettiin pitkään kuningas Salomonin kirjoittamina. Muurahainen toimii esimerkkinä ahkeruudesta, viisaudesta ja säästäväisyydestä, sillä kokoonsa nähden se ahertaa herkeämättä ja kerää paljon ruokaa varastoon kesän aikana. [San. 30:25]. Sananlaskujen kirjassa korostetaan useissa kohdin ahkeran työnteon hyötyä sekä varoitetaan joutilaisuuden ja laiskuuden vaaroista.²

Ahkeruuteen kehoitetaan myös Uudessa testamentissa ja jopa maallisessa perustuslaissa: ”Jos joku ei suostu tekemään työtä, hänen ei

pidä myöskään syödä” [2. Tess. 3:10]. Tällä Paavalin mainitsemalla ojennuksella oli tietävästi kyseenalainen kunnia tulla siteeratuksi ainoana raamatunlauseena Neuvostoliiton perustuslaissa.³ Työläisten ihannevaltiossa, sosialististen neuvostotasavaltojen liitossa, ei siis hyväksytty joutilaisuutta. Jopa Stalinin ajan virallisen ateismin kaudella täytyi perustuslaissa turvautua Raamatun arvovaltaan.

Uudessa Testamentissa Paavali muistuttaa taajaan seurakuntalaisia oikealla tiellä pysymisestä ja varoittaa näitä kirjeissään taajaan kurittomuudesta ja joutilaisuudesta. Paavali puhuu alati omista ja kristittyjen seurakuntien ongelmista, ja hän kokee alkuseurakunnan kivikkoisella alkutaipaleella itse nähneensä esimerkiksi kaikkein suurimman vaivan ja työn. Jumalan tahdon mukainen elämä tarkoitti Paavalin mukaan itsenäisen ja omavaraisen (käsi) työläisen asemaa. Ensimmäisessä kirjeessään tessalonikalaisille Paavali toteaaakin: ”Pitäkää kunnia-asiananne, että elätte rauhallisesti, hoidatte omat asianne ja ansaitsette toimeentulon ne kättenne työllä, niin kuin olemme käskeneet.

3 ”Труд в СССР является обязанностью и делом чести каждого способного к труду гражданина по принципу: ‘кто не работает, тот не ест’». Конституция Российской Федерации. http://constitution.garant.ru/DOC_3858676.htm#sub_para_N_1100 (käyty 18.5.2009). Engl. käännös: ”In the U.S.S.R. work is a duty and a matter of honor for every able-bodied citizen, in accordance with the principle: ‘He who does not work, neither shall he eat.’”. Neuvostoliiton perustuslaki vuodelta 1936. I Luku 12 artikla. <<http://www.departments.bucknell.edu/russian/const/36cons01.html>> (käyty 13.5.2008). Ks. myös Aejmelaeus, Lars (2000). *Kristinuskon synty*. Kirjapaja: Helsinki–Jyväskylä, 271. Jeesus totesi itsekin lähetystyöhön lähettämillä opetuslapsilleen: ”Työmies on palkkansa ansainnut.” [Luuk. 10:7] ja [1. Tim. 5:18]; vrt. ruokansa ansainnut: [Matt. 10:10]. Kommunistisessa yhteiskunnassa kaikista ammateista oli määrä tulla pelkkiä harrastuksia.

1 [San. 6:6]

2 [San. 12:27, 13:4, 18:9, 19:15, 20:13, 21:25, 31:10–]

Näin te elätte ulkopuolistenkin mielestä nuhteettomasti ettekä tarvitse kenenkään apua.⁴

Filosofi Hannah Arendtin mukaan antiikin Roomassa vallitsi moraalinen ajattelutapa, jonka mukaan joutilaisuus oli halveksittuna pidettyä työntekoakin suurempi häpeä. Rooman valtakunnan loppuaikoina vaikuttaneen kirkkoisä Augustinuksen (354–430) sanomaksi on väitetty monen (kristillisen) koulun tunnuslausetta: *laborare est orare* eli ”joka tekee työtä, rukoilee”.⁵ Läntisen kirkon luostarilaitoksen isänä pidetyn Benedictus Nursialaisen noin vuonna 530 laatima luostarisääntö puolestaan velvoitti munkkeja (ja myöhemmin myös nunnia) hartaudenharjoitusten lisäksi ruumiilliseen työhön, joksi laskettiin mm. kirjojen jäljentäminen. Sääntökunnan ja Benedictuksen itsensä tunnuslause on kuulunut *ora et labora*, ”rukoile ja tee työtä”. Kurinalaista työntekoa on pidetty benediktiiniläissäännöissä hyvyyden ja Jumalan lähelle pääsyn edellytyksenä, ihmisuuntoon kuuluvana kohtalona ja välttämättömytenä, joka oli säädetty kaikkien osaksi, ei vain orjien. Toimettomuuden benediktiiniläiset tulkitsivat sielun pahimmaksi viholliseksi.⁶

Keskiajan myöhemmissäkin kristillisissä luostarisäännöissä ruumiillista työntekoa suositellaan lähinnä joutilaisuudesta aiheutuvia houkutuksia vastaan ja työnteko rinnastettiin antiikin tavoin (itse)kidutukseen. Kristinuskon arvostikin kotipiiriä julkisen poliittisen alueen kustannuksella sekä mietiskelyä työntönsijaan.⁷ Simo Knuuttilan mukaan protestanttiset kirkkokunnat antoivat sittemmin hengellisen tulkinnan maalliselle toiminnalle esittämällä, että kristitty palvelee Jumalaa paremmin tekemällä työtä ja toimimalla yhteisöä konkreettisesti hyödyttävissä tehtävissä kuin vetäytymällä

maailmasta hengellisiin harjoituksiin. Olihan ihminen alun alkaenkin luotu luomakunnan viljelijäksi.⁸ Samalla ”rukoile ja tee työtä” käsitettiin uudella tavalla pelkästään myönteiseksi.

”Köyhtyy, joka laiskasti kättä käyttää, mutta ahkerain käsi rikastuttaa.”⁹

Protestantismi levitti työeetosta, jossa ahertamisesta tuli kristillis-siveellinen hyve. Tieteen vallankumouksen seurauksena uskonossa ei menetetty niinkään uskoa pelastukseen tai tuonpuoleiseen sinänsä kuin varmuus pelastuksesta. Arendtin mukaan Lutherin ja Calvinin pyrkimys palauttaa kristinuskolle sen absoluuttinen toismaailmallisuus, tuonpuoleisuus, ja suunnata se kohti tätä maailmaa, merkitsi protestanttisen työetiikan syntyä, maailmansisäistä vieraantumista – siinä missä kaukoputki, tieteen vallankumous ja löytöretket merkitsivät maapallossa vieraantumista. Max Weberin tunnettu teesi kapitalistisen ajattelutavan ja protestanttisen uskonnon välisestä yhteydestä koski erityisesti kalvinistista (ja puritanistista) uskonkäsitystä, jossa menestyksen tavoitteluun liittyi käsitys pelastusvarmuudesta.¹⁰

Jo Paavali kehotti opetuslapsiaan ahkeroimaan menestyksensä eteen kirjeessään filippiläisille ”[...] tehkää peläten ja vavisten työtä pelastuaksenne.” [Fil. 2:12] Paavali piti itseään, opetuslapsia ja kaikkia heitä seuraavia Jumalan lapsia Jumalan työtovereina. [1. Kor. 3:9; 2. Kor. 6:1] Kalvinistit uskoivat sittemmin vahvasti toimivansa maailmassa nimenomaan Jumalan työtovereina. Toimien menestys ja laatu ilmaisivat heidän erityisasemansa Jumalan valittuina.¹¹ Myös luterilai-

4 Ks. [1. Tess. 4:11]; ks. myös [2. Tess. 3:11–12].

5 Esim. *Maailman kauneimmat ajatukset*. Arto Manninen (toim.). 4.p. Gummerus: Jyväskylä–Helsinki 2001, 406.

6 *Catholic Encyclopedia*. St. Benedict of Nursia. <http://www.newadvent.org/cathen/02467b.htm> (käyty 24.5.2009)

7 Arendt, Hannah (2002/1958). *Vita Activa: Ihmisenä olemisen ehdot*. Englanninkielisestä alkuteoksesta *The Human Condition* (1958) suom. Riitta Oittinen & al. Vastapaino: Tampere, 87, 320. Rukoilun ja työntönsijaan yhteydestä Raamatussa ks. Ps. 90:17, jossa pyydetään Jumalalta siunausta ja menestystä kättemme töille.

8 Knuuttila, Simo (1999). Timaios. Esittelyjä ja selityksiä Platonin Timaios-dialogiin. Teoksessa *Teokset V*. Suom. Marja Itkonen-Kaila, A.M. Anttila, Marianna Tyni. Otava: Helsinki–Keuruu, 26–28.

9 [San. 10:4]

10 Arendt 2002, 90–91, 105–106, 121–122, 130–131, 309. Weber, Max (1980/1904) *Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki*. (*Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus*, 1904.) Suom. Timo Kyntäjä. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY, 1980.

11 Tämä käsitys ilmenee paikoin vahvana mm. yhdysvaltaisessa oikeistoteologiassa tai joidenkin herätysliikkeiden ns. menestyksen teologiassa. Perin kauas on ajauttu mm. vanhatestamentillisen Saarnaajan neuvoista: ”Minä näin kaikessa vaivannäössä, työssä ja menestyk-

suudessa painotettiin ahkeruutta ja vastuullisuutta maallisen kutsumuksen toteuttamisessa, eikä tässäkään arvosteltu menestystä. Luterilaisuudessa se kuitenkin erotettiin uskonnollisesta pelastuskysymyksestä. Tieteen vallankumouksen ja reformaation myötä maailman kuolemattomuus oli vaihtunut lopullisesti kristittyjen ilosanomaan yksilön elämän kuolemattomuudesta.¹²

Protestanttista etiikkaa ja sen sisäistänytä kuuliaista, ahkeraa, yritteliästä ja yhteisönä eteen uhrautuvaa ihmistä on verrattu usein muurahaiseen ja mehiläiseen. Tosin vielä Raamatussa vaaralliseksi koetut villit mehiläiset rinnastetaan ainoastaan vihollisen sotajoukkoihin [5. Moos. 1:44; Jes. 7:18], mikä johtunee siitä, että varsinaista mehiläishoitoa harjoitettiin Palestiinassa vasta kreikkalais-roomalaisena aikana. Työnteon, työnjaon ja mehiläisten rinnastaminen on kuitenkin paljon vanhempaa kuin reformaatio itsessään.

Kreikkalainen runoilija Hesiodos rinnasti mehiläiset ja työteliäisyyden toisiinsa jo 700-luvulla eKr.: ”Jumalat ja ihmiset paheksuvat miestä, joka toimettona elää, / elintavoiltaan kuin tylsäpiikkiset kuhnurit, / jotka kuluttavat mehiläisten vaivan hedelmät / ja syövät tekemättä työtä.”¹³ Hesiodos peräänkuuluttaa moneen otteeseen korkeaa työmoraalia ja neuvoo ahkeruuteen, säästäväisyyteen ja töiden oikea-aikaiseen suorittamiseen: ”[...] muista aina minun neuvoni ja tee työtä, / jotta nälkä karttasi sinua” [...] ”Sillä nälkä on alituinen vieras toimettonan miehen talossa.” [...] ”tyteliäs ihminen on myös kuolematomille jumalille / paljon mieluisampi.” [...] ”Työ ei näet ole lainkaan moitittavaa, moititta-

---

sessä vain ihmisten keskinäistä kateutta. Tämäkin on turhuutta ja tuulen tavoittelua. Tyhmä istuu kädet ristissä ja kalvaa omaa lihaansa. Parempi on kourallinen levossa kuin kahmalon täysi vaivaa nähden ja tuulta tavoitellen.” [Saarn. 4:4–6]

12 Arendt 2002, 61, 65–66, 255–256, 281–282, 316; Knuuttila 1999, 26–28. Juuri maailmasta vieraantuminen on Arendtin mielestä uuden ajan tunnusmerkki, ei itsestä vieraantuminen, kuten Marx ajatteli. Ks. Arendt 2002, 258. Marxia mukailleen on Kortteisen mukaan kyse joko itsen tai oman työnsä hallinnasta vieraantumisesta. Ks. Kortteinen, Matti (1992): *Kunnian kenttä: Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona*. Hanki ja Jää: Helsinki, 148, 342.

13 Hesiodos. *Työt ja päivät*, rivit 303–306. (s. 32).

vaa on toimettonuus...” “[...]Olipa osasi millainen tahansa, työnteko on sinulle parasta, / ja se, että käännät tyhmän mielesi toisten omaisuudesta työntekoon...”¹⁴ Hesiodoksen mielestä paras mies on sellainen, joka itse osaa suunnitella ja toteuttaa työnsä, toiseksi paras sellainen joka noudattaa hyviä neuvoja. Kelvoton on sen sijaan sellainen mies, joka ei osaa tehdä mitään, eikä halua edes kuunnella neuvoja [vrt. San. 12:15]. Hesiodoksen *Työt ja päivät* suomentanut Paavo Castrén on saanut tästä aiheen nimittää reilut pari tuhatta vuotta ennen reformaatiota elänyttä Hesiodosta protestanttisen työmoraalin vaalijaksi ja levittäjäksi. Castrén syyllystyy tässä selkeästi anakronismin ”syntiin”, jota taakkaa ei vähennä edes se, että Lutherin työtoveri Philip Melanchton oli tämän reformoijien arvostaman Hesiodoksen teoksen ensimmäisiä kommentaattoreita.¹⁵

”Aamulla matkalaisen tie edistyy parhaiten, ja silloin edistyy myös työ.”¹⁶

Aikaisesta ylösnoususta ja töihin kiiruhtamisesta on säilynyt monia sananlaskuja ja opettavaisia kaskuja. Yllä olevan otsikon Hesiodoksen sananlaskua vastaa meille tutumpi ”Illan virkku, aamun torkku, se tapa talon kaataa”. Myöhään nukkuminen on yhdistetty yleisesti laiskuuteen ja joutilaisuuteen, joista uskottiin seuraavan ikäviä asioita. Aikaisen heräämisen yhteys terveyteen ja hyvinvointiin, työteliäisyyteen ja varallisuuden karttumiseen sekä viisauteen mainitaan jo antiikissa. Kuuluisan englantilaisen 1300-luvun runoilijan Geoffrey Chaucerin kirjoittamien *Canterburyn tarinoiden* viimeisessä osassa (Parsonin tarinassa) varoitetaan kuolemansynneistä, kuten laiskuudesta ja siihen liitettyä myöhään nukkumisesta. Aamua pidettiin otollisimpana aikana lähestyä Jumalaa, mihin lienee osaltaan vaikuttanut Tuomas Akvinalaisen tulkinta hengellisestä laiskuudesta kuo-

---

14 Hesiodos. *Työt ja päivät*, rivit 298–316. (s. 32); Castrén 2004, 69.

15 Castrén, Paavo (2004): ”Johdannoksi. Hesiodoksen elämä ja tuotanto.” Teoksessa Hesiodos. *Työt ja päivät*. Suom. ja selitysosuudella varustanut Paavo Castrén. Kustannusosakeyhtiö Tammi: Helsinki–Jyväskylä, 12.

16 Hesiodos. *Työt ja päivät*, rivit 570–580 (s. 45).

lemansyntinä vuosisata aiemmin.¹⁷ Myöhemmin 1700-luvulla Benjamin Franklin kirjoitti teoksen, jonka nimi kertoo olennaisen *Early rising: Natural, Social and Religious Duty*. Etenkin monen historian suurmiehen on sanottu tehneen töitä öisinkin ja nukkuneen vain muutamana tunnina, mikä lienee ollut omiaan vahvistamaan ja legitimoimaan suurmieskulttia.

Pitkään nukkumisen epäiltiin johtavan siveetömmään käytökseen, peräti irstailuun (mm. edellä mainitussa *Canterburyn tarinoissa*). Englantilainen sosiaalishistorioitsija E. P. Thompson sivuaa joutilaisuuden ja ahertamisen teemaa tarkastellessaan aikakäsityksen historiallisuutta ja sen muutoksia. Thompsonin mukaan keskiajan katolisesta yhtenäiskulttuurista ja ajan moninaisuudesta siirryttiin yhä tiukkenevaan ja yhtäläisempään aikakäsitykseen tullessa uudelle ajalle ja reformaation jälkeiseen Eurooppaan. Thompson nostaa esiin mm. englantilaisen hymnirunon kirjoittaja Isaac Wattsin (1674–1748). Minne tahansa tämä runoissaan katsahtikaan luonnossa, näki hän ”kiireisen pikku mehiläisen” tai ”ajalaan” nousevan auringon tulkiten ne opetukseksi laiskurille ja paatuneelle ihmiselle.¹⁸ Sittemmin kaupallistuneen ja teollistuneen aikataulu yhteiskunnan myötä yleistyi käsitys ”aika on rahaa”.

17 ”And certes, the tyme that, by wey of resoun, men sholde nat slepe, that is by the morwe, but if ther were cause resonable. For soothly, the morwe tyde is moost covenable a man to seye his preyeres, and for to thynken on God, and for to honoure God, and to yeven almesse to the povre that first cometh in the name of Crist. Lo, what seith Salomon ‘whoso wolde by the morwe awaken and seke me, he shal fynde.’” Geoffrey Chaucerin *Canterburyn tarinoita*. The Parson’s Tale. Sloth § 58. <<http://www.librarius.com/cantales.htm>> (käyty 26.5.2009).

18 Ks. esim. Isaac Watts: Song 20 ”Against Idleness and Mischief” The Project Gutenberg EBook of Divine Songs, by Isaac Watts. <<http://www.gutenberg.org/files/13439/13439.txt>> (käyty 27.5.2009). Laulua on parodioinut Lewis Carroll teoksessaan *Liisa Ihmemaassa*. Ks. myös Thompson, E.P. 1996: *Herrojen valta ja rahvaan kulttuuri. Valtta, kulttuuri ja perinnäistavat 1700- ja 1800-lukujen Englannissa*. Suom. Tuomas M.S. Lehtonen. Esipuhe Matti Peltonen. Gaudeamus: Tampere, 186–189. Thompson itse viittaa teokseen *Poetical Works of Isaac Watts*, D.D. (Cooke’s Pocket ed. 1802), 224, 227, 232. Thompsonin mukaan metodistien ohella evankeliset tarttuivat aikaisen ylösnousun moraaliseen merkitykseen ja mm. puritaaninen filantrooppi Hannah More osallistui keskusteluun 1700-luvulla runossaan ”Early Rising”.

Tekstiilitehtaissa ja konepajoissa uusi aikakuri pantiin toimeen tiukimmin ja siellä ajasta käytävästä kamppailustakin tuli kiihkeitä. Kellokorttijärjestelmä ja koululaitos ryhtyivät korostamaan ajansäästöä, estämään toimetomuutta ja ajan kulumista hukkaan.¹⁹

Michel Foucault’n mukaan teollisuuslaitosten tiukalla ja perinpohjaisella ajankäytöllä oli pitkään uskonnollinen leima. Joutilaisuus oli syntiä, sillä Jumalan laskeman ja ihmisten maksaman ajan tuhlaaminen oli kiellettyä. (Ajan) tuhlaamista pidettiin moraalisesti ja taloudellisesti tuomitavana. 1600-luvun suurten käsiteollisuuslaitosten säännöt ilmoittivat tarkkaan ne eri toimet, joiden tuli rytmittää työntekoa. Foucault käyttää esimerkkinään vuonna 1667 Pariisiin perustettua Gobelinsin käsiteollisuuslaitosta. Kiinteän päiväjärjestyksen tiukkaan malliin oli saatu vaikutteita luostariyhteisöltä. Sen kolme päämenetelmää olivat ajan rytmittäminen, pakolliset toimet ja kertausvaiheet. Ne omaksuttiin jo varhain rangaistus-, kasvatus- ja huoltolaitosjärjestelmän ohella myös lyseoissa, työpaikoilla, armeijan kasarmeilla ja sairaaloissa. Vankityrmin ja sisäoppilaitoksen mallit muistuttivat luostarikammiota. Vankilan katsottiin muistuttavan liiaksi käsiteollisuuslaitosta, mikäli vankien annettaisiin työskennellä yhdessä. Yksinäisen työnteon ajateltiin herättävän vangissa omantunnon pohjalta katumuksen äänen, jolloin työnteosta tulee yhtä paljon kääntymyksen väline kuin astinlauta kohti korkeita moraalisia päämääriä. Rangaistukseen sisältyvän eristyksen ja työnteon oli määrä parantaa syyllinen tempaamalla rikoksenteikijä irti kohtalokkaasta joutilaisuudesta, jonka uskottiin hänet alun alkaen turmelukseen ja vankilaan syösseenkin. Vielä 1800-luvulla, kun teollisuus halusi käyttöönsä maalaisväestöä, turvauduttiin Foucault’n mukaan joskus uskonnollisiin yhteisöihin, jotka totutettiin työpaikoissa suoritettavaan työhön. Näin (maa)työläiset sijoitettiin ”luostaritehtaisiin”.²⁰

19 Uusi aikakuri luotiin ja uusia työtapoja muodostettiin työn jakamisella, valvonnalla, sakoilla, kelloilla, rahallisilla houkuttimilla, saarnaamisella ja kouluttamisella, markkinoiden ja urheilukilpailujen lakkauttamisella. Thompson 1996, 190.

20 Foucault, Michel 2005 [1975]. *Tarkkailla ja rangaista*.

Foucault'n mukaan teollistumisen mukanaan tuomissa suurissa työpajoissa ja tehtaissa järjestettiin uudentyypinen valvontamenetelmä. Se poikkesi aiemmasta käsiteollisuuslaitosten sääntöjen noudattamista valvoneiden tarkastajien ulkoa käsin tekemästä työstä. Tuon entisen valvontamallin tilalle astui nimittäin jatkuva intensiivinen kontrolli, joka kohdistui koko työprosessiin kattaen tuotannon ja tuotantovälineiden ohella myös työntekijän ammattitaidon, ahkeruuden ja käytöksen valvonnan.²¹ Siellä täällä sijainneiden työhuoneiden rinnalle kehittyi suuria käsiteollisuuslaitoksia, jotka olivat samalla kertaa yhtenäisiä ja tarkkaan rajattuja. Aluksi syntyivät manufaktuurit, ja 1700-luvun jälkipuoliskolla varsinaiset tehtaat. Jo 1700-luvun manufaktuurien arkkitehtuuri ennakoivat tulevaa suurteollisuuden tuotantoprosessia, jossa tuotanto pilkottiin osiin ja työvoima hajotettiin kunkin yksilön vastatessa vain omasta työvaiheestaan ulkoisen kurikontrollin alla. Manufaktuurit koostuivat työsaleista tai -pajoista, jotka oli erillistetty työn luonteen mukaan ja joiden kaikkien työntekijöitä oli mahdollista valvoa keskipäivästä sekä yleisesti että yksityisesti.²²

On ollut tapana tehdä ero maanviljelijän syklisen ajan ja kaupunkilaisen tai tehdassalin lineaarisen ajan välillä. Maaseudulla työskenneltäessä ”oli laiskan merkki, jos katsoi kelloa. Kelloa tarvitsi vain, jos matkusti Amerikkaan, ts. piti joutua laivaan tai junaan”²³. Vasta rautatien ja kansakoulun on sanottu tuoneen aikataulu-yhteiskunnan maaseudulle. Kaupungistuminen muutti myös aika-käsitystä: tehdassaleissa työ mitattiin tunneissa ja minuuteissa. Urbaani työläisperhe oli kulutusyksikkö, mikä osaltaan pienensi sen ruokaa ja hoitoa vaativien lapsien lukumäärää. Maalla perhe oli perinteisesti työ- ja tuotantoyksikkö, jossa jokaisen taitoja ja työpanosta tarvittiin toimeentulon hankkimiseksi

yhteisvoimin. Maaseudulla asumista ei erotettu työstä ja tuotannosta kuten kaupungeissa. Kaupungistuminen ja teollisuustuotanto vaikuttivat monin tavoin maaseudun arkipäivään, arvo maailmaan sekä muuttivat suhtautumista aikaan ja ajankäyttöön. Kehityskulku ei ollut nopea, mutta se oli vääjäämätön. Se merkitsi teollisuustuotteiden saapumista maaseudun arkeen sekä perhekeskeisen, kotia ja perheenjäsenten tunneita korostavan elämäntavan nousua verrattuna suvun ja kyläyhteisön vanhastaan suureen asemaan. Omavaraisuusaste, käsityötaito, naapuriapu ja talkoot vähenivät uusissa oloissa rahan käytön lisääntyessä.²⁴

”Ei yksi muurahainen kekoa tee” – vai kantaako sekään korttaan yhteiseen kekoon?

Monissa opettavaisissa faabeleissa, lastensadussa ja runoissa, kuten Lauri Pohjanpään runossa ”Muurahainen ja minä”, esiintyy ahkera muurahainen ”työn jättiläisenä”, joka valittamatta ja pienestä koostaan huolimatta kantaa raskasta taakkaa ja tekee nöyränä kovaa raskasta työtään kekonsa hyväksi. Muurahaista seurattaessa itsekäs laiskuri tai haaveilijakin joutuu nöyrytymään ja näkemään yhteistyön voiman. ”[...] me vedämme suuntaan samaan / kun käymme rakentamaan” neuvovat muurahaiset sirkkoja pesänrakennuspuuhissa Pohjanpään toisessa runossa ”Muurahaisen neuvo”.²⁵ Näiden tarinoiden ja viimeksi kuvatun Pohjanpään runon esikuva-

(*Surveiller et punir*, 1975.) Suom. Eevi Nivanka. 4. p. Otava, 170, 194, 204, 210. Gobelinin käsiteollisuuslaitoksen yhteydessä toimi mm. piirustuskoulu. Foucault 2005 [1975], 213–214.

21 Foucault 2005 [1975], 237.

22 Foucault 2005 [1975], 194, 198–199.

23 MV K10:1-114 / 374.

24 *Uusi ajantieto* (1989). Sirpa Karjalainen, Teppo Korhonen, J.U.E. Lehtonen (toim.) WSOY: Porvoo, 145–146. Teollistuminen ja koneellistuminen merkitsi tuotantoprosessin erikoistumista, pirstoutumista ja kollektiivisuuden häviämistä. Sosiaalisesti yhteistyömuodoksi nousi tehtaissa ammattiyhdistystoiminta. Hellspong, Matts – Löfgren, Orvar 1976 [1974]. *Land och stad. Svenska samhällstyper och livsformer från medeltid till nutid*. Liber-Läromedel: Lund, 232, 273, 297, 317; Lasch, Christopher. *Haven in a Heartless World. The Family Besieged*. Basic Books, Inc., Publishers: New York, 18–19, 168; Junkala, Pekka (2000). Kulttuurin ovet ja portit. Teoksessa *Arjen säikeet – aikakuvia arkielämään siviilisaatioon ja kansankulttuuriin*. Bo Lönnqvist (toim.). Etnografia 3. Jyväskylän yliopiston etnologian laitoksen julkaisusarja. Gummerus: Jyväskylä, 95–115, tässä erit. 102–103.

25 Pohjanpää, Lauri (1967). *Metsän satuja*. 2. p. WSOY: Porvoo – Helsinki, 9–11, 26–27.

na on antiikin Kreikassa faabeleistaan tunnettu Aisopos, joka kirjoitti tunnetun eläinsatunsa ”Heinäsiirkka ja muurahainen” jo 500-luvulla eaa. Siinä viisas muurahainen ahersi ja varautui koko kesän säästämällä ravintoa talven varalle, kun taas heinäsiirkka vain laiskotteli ja joutilaana soitti ja lauloi vailla huolta huomisesta. Sadusta on löydettävissä monta muunnosta ja toisintoa, olihan kaikenlainen varastointi, säilöminen ja säästäminen agraariyhteiskunnassa elinehto.²⁶ Näistä mainittakoon ranskalaisen runoilija Jean de La Fontainen ”Siirkka ja muurahainen” 1600-luvulta, jonka on tulkittu sisältäneen jo yhteiskuntakritiikkiä muurahaisen samastuessa epäinhimillisen kovasydämiseen porvariin, jolta ei riitä hädänalaiselle lähimmäiselle myötätuntoa saati apua.²⁷

Toisin kuin pedagogisesti ja kansalaiskasvatuksellisesti virittyneessä satumaailmassa, eläin- ja biotieteissä on viime vuosina etsitty ja myös löydetty todisteita sosiaalisen evoluution mekanismeista, kuten yhteisöllisinä aiemmin pidettyjen muurahaisten ja mehiläisten itsekkäästä käyttäytymisestä. Vielä 2000-luvun taitteessa muurahais- ja mehiläisyhteisöt nähtiin työnjaon, yhteistyön ja yhteisen edun malliesimerk-

26 Muinaiskreikkalainen orjastaustainen Aisopos (n. 620–560 eaa.) oli erityisen tunnettu eläinsaduistaan, joita hyödynnetään yhä moraaliopetuksessa ja lapsille tehtyjen satujen, näytelmien ja sarjakuvien pohjana. Myös lastenlaulussa ”Hämä-hämähäkki” esiintyy toisessa säkeistössä muurahainen: Muura-muurahainen kortta kuljettaa, /ahkerasti aina työssään ahertaa. / Valmis on kohta keko komea. / Muura-muurahainen kortta kuljettaa. Ks. myös italialainen kansanlaulu ”Heinäsiirkka ja muurahainen”. Suom. Aukusti Simojoki (Simelius). *Nuorten laulukirja*, Wilho Siukonen, Otava, 1953, 121. Ks. myös ”Karhu ja muurahainen”. Suomalainen kansansatu. *Suomen lasten eläinsadut*, toim. Pirkko-Liisa Surojegin. Otava 1977, 70; ”Muurahainen lääkäriässä”. Zacharias Topelius. Todettakoon, että nyky-yhteiskunta arvostanee stahanovilaisen raataja-työmuurahaisen sijaan Idols-tähteyteen pyrkivää itseään toteuttavaa taitaja- heinäsiirkkaa!

27 La Fontaine, Jean de: *Tarinoita*. Yrjö Jylhä (suom.) WSOY: Porvoo–Helsinki 1935; Anttila, Aarne (1935). Esipuhe edelliseen, s. 5–10. Myös La Fontainen faabelissa ”Herhiläiset ja mehiläiset”, jonka opetus kuuluu ”työstään mestari tunnetaan”, esiintyy muurahaiskeko hunajakennon omistamista koskevan oikeudenkäynnin todistajana ja ampiainen sen tuomarina. Ks. La Fontaine, Jean de: *Faabeleita*. (Valikoima alkuteoksesta *Fables*, 1668–94). Suom. Aarno Saleva. Turku: Faros-kustannus, 2005, 8, 23 [I, 21].

keinä tekemällä ero niiden ja ”itsekkään ihmisyyhteisön” välillä²⁸. Liekö sattumaa, että uudet tutkimuskysymykset ovat nousseet aikana, jolloin individualismin ja itsekkään taloudellisen hyötyajattelun on havaittu nostavan yhteiskunnassa laajemminkin sarviaan?

Muurahais- ja mehiläispesissä työläiset pyrkivät uuden tiedon valossa lisääntymään itsekkäästi ja tuhoamaan toistensa munia. Tarkoituksena on ensisijaisesti levittää omia ja niiden kaltaisia lähisukulaisten geenejä pesän yhteisen edun kustannuksella. Ekologiasta ja evoluutiobiologiasta väitelleen Heikki Helanterän mukaan itsekkäästi lisääntyvät työläismuurahaiset ovat tehottomia töissä tai eivät tee niitä ollenkaan, mikä laskee pesän toimintakykyä. Yhteistyön evoluutiota, siinä esiintyviä konflikteja ja itsekkyyden tukahduttamista *Formica*-suvun muurahaisissa tarkastelleen Helanterän mukaan työläismuurahaisten keskinäinen kontrolli ei ole tarpeeksi voimakasta estämään itsekkästä käyttäytymistä. Olennaisin ero muurahaisten ja mehiläisten itsekkyydessä löytyy juuri työläisten keskinäisen kontrollin mekanismeista.²⁹

Mehiläispesä ei sekään ole mikään ihanneyhteisö vaan professori Francis Ratnieksin mukaan eräänlainen ”työläispoliisivalta”. Kaiken huipuksi joillakin ampiaisilla on myös ”korruptoituneita työläispoliiseja” eli työläisiä, jotka syövät toistensa munat ja munivat tilalle omansa!³⁰

Vielä 1700-luvun alussa moraalifilosofi Bernard de Mandeville rinnasti yhteiskunnan mehiläiskennon, jossa yksityiset paheet johtavat yhteiseen hyvään (julkiseen hyötyyn)³¹. Mande-

28 Ks. esim. Ridley, Matt (1997). *Origins of Virtue*.

Human Instinct and the Evolution of Cooperation. Viking: New York. Suom. Osmo Saarinen. *Jalouden alkupeperä*.

Epäitsekkyyden ja yhteistyön biologiaa. Art House: Helsinki 1999; Tuohinen 2000, 247.

29 Helanterä, Heikki (2004). *Kinship and conflicts over male production in Formica ants*. Ks. myös *Yliopisto-lehti* 14/2004 ”Itsekkäät muurahaiset”, Elias Krohn.

30 *Yliopisto-lehti* 14/2004 ”Työläiset poliiseina”, Mikael Niku (professori Francis Ratnieks Sheffieldistä esitelmöi *Evolution and ecology of social conflicts* -seminaarissa Viikissä 11.11.2004).

31 ”Private Vices becomes Public Benefits”. Bernard de Mandeville (1670–1733) oli poliittinen satiirikko ja moraalifilosofi, jonka tunnetuin teos on kyynisen rationalistinen *The Fable of the Bees* (1714). Penguin ed, 1970,

ville näki yksilöiden ”ahneet paheet” yhteiskunnan taloudellisen vaurauden edellytyksenä ja halusi yhteiskunnan kanavoivan näitä paheita yhteiseksi hyväksi toisin kuin Adam Smith, joka kannatti täydellistä taloudellista vapautta. Tosin myös Smithin materialistinen tuotantotapoja korostava historiakäsitys näki kauppiaiden ja käsityöläisten henkilökohtaisten intressien olevan taloudellis-yhteiskunnallisen kehityksen takana ja tuottavan näkymättömän käden lailla hyötyä kaikille. Oppineiden edistysajattelusta huolimatta väestön valtaosa, kuten maalaiset ja juuri kaupunkien käsityöläiset kiltajärjestöineen, pyrki toisaalta säilyttämään kaiken ennallaan kokien ”edistyksen” hitaasti. Heidän maanpäällinen elämänsä edusti käytännössä yhtä ja samaa vanhaa, eikä siinä valistusaikana juurikaan tapahtunut laadullisia muutoksia.

Työ nousi ihmisen alhaisimmasta, halveksituimmasta aktiviteetista arvostetuimpaan asemaan reformaation ja tieteellisen vallakoumuksen synnyttämän työetiikan seurauksena nopeasti uudella ajalla. Arendtin mukaan työn havaittiin tuolloin olevan kaiken omaisuuden (Locke), rikkauten (Smith) ja tuottavuuden (Marx) lähde. Arendt tulkitsee näiden ja myöhempienkin työn teorioiden suurimmaksi puutteeksi sen, etteivät ne erottaneet selkeästi toisistaan *animal laboransin* tekemää ruumiillista työtä ja *homo faberin* käsien aikaansaannoksia ja valmistamista. Työtä eriteltiin ainoastaan sen vaativuustason, tuottavuuden mukaan tai lukeamalla työ joko ruumiilliseen tai älylliseen puoleen. 1900-luvun alun yhteiskuntaa voidaan Arendtin mielestä nimittää filosofeihin Friedrich Nietzscheen ja Henri Bergsoniin nojaten työntekijöiden yhteiskunnaksi, sillä työstä, ei siis valmistuksesta, oli tullut ylistetty arvojen ja jopa inhimillisyyden perusta. Kuluttajien yhteiskunnassa kaikki arvotetaan sen mukaan, miten aktiviteetit palvelevat ihmisten perustarpeiden turvaamista ja niiden runsaudesta huolehtimista. Kaikki aktiviteetit on alennettu elannon hank-

257, 292–293. Sen mukaan ihmiset ovat luonnostaan itsekkäitä, mutta silti heidän toimintansa on kokonaisuuden kannalta hyödyllistä.

kimisen tasolle, muun liittyessä vain leikkiin ja harrastukseen. Arendtin mielestä työn teorioille, kuten modernille ajattelulle yleensäkin, on tyyppillistä määritellä työ ja leikki, välttämättömyys ja vapaus, toisilleen vastakkaisiksi. Samalla valmistamisen alueelle ja maailmaan perinteisesti liitetyt ihanteet, kuten pysyvyys, vakaus ja kestävyys, on uhrattu elämisen ja kuluttamisen nopeatempoiselle yltäkylläisyydelle.³²

”Ahkeruus on ilomme” – olemmeko me suomalaiset sukua muurahaisille?

Raamatun, antiikin, keskiajan ja reformaation lisäksi työteliäisyyden kulttuuria ja työeetosta voidaan tarkastella kansallisen tason näkökulmasta. Vaikka ”kansanluonne” lienee käsitteenä tieteellisen tutkimuksen kannalta perin ongelmallinen ellei jo täysin hylättykin, on työeetosta, jopa ”työhulluutta” yhtä kaikki pidetty perisuomalaisena ominaisuutena – tai ainakin näin on haluttu uskoa, minkä muistitietoaineisto osataan vahvistaa. Suomalaisen työeetoksen kaksi yleisintä tulkintakehystä ovat työkuulttuurin sosiaalipsykologiaa tarkastelleen Titta Tuohisen mukaan agraarisen maailman ”raatajakehys” sekä toisaalta teollistuneen maailman ”palkkatyökehys”. Näistä varsinkin edellä mainitussa on korostunut luterilainen työeetos. Suomessa protestanttiselle, talonpoikaiselle työetiikalle on haettu syitä ja selityksiä mm. karusta luonnosta, kylmästä ilmastosta, lyhyestä kasvukaudesta, kadoista ja sodista.³³ Varsinkin kansallisten kriisien kohdatessa nälkävuosina, sortokausina tai sotavuosina oli tarpeen korostaa työtä ja työteliäisyyttä kansalaisten moraalisenä perälautana sekä yksilön itseterapiana. Ahkeraa työntekoa pidettiin preventiivisenä sosiaaliturvana ja vaivaisapuna sekä henkilökohtaisena selviytymiskeinona ulos hädästä ja pulasta, keinona saavuttaa itsemääräämisoikeus.³⁴

32 Arendt 2002, s. 90–91, 105–106, 121–122, 130–131, 309.

33 Tuohinen, Titta (2000). Heinäsirkka vai muurahainen? Suomalaisen työhalun psykologisilla juurilla. Teoksessa *2000-luvun elämä. Sosiologisia teorioita vuosituhannen vaihteesta*. Tommi Hoikkala & J.P. Roos (toim.) Gaudeamus: Helsinki–Tampere, 238–266; Kortteinen 1992, 30, 92.

34 Ks. esim. Liedes, Jarkko (2004). Käsityönopetus kan-

Suomalainen työteliäisyys ei ole ollut pelkästään uskonnollisten, kulttuuristen, sosiaalisten mallien tai niiden paikallisten sovellusten ja ilmenemismuotojen saati taloudellisten pakkojen tuottamaa kovaa työntekoa ja kunnialla suoriutumista. Tuohisen mukaan työteliäisyys on aina merkinnyt myös jonkin valmistamista, asian saattamista loppuun, mikä on vaatinut yksilöllistä taitavuutta, osaamista, neuvokkuutta ja hallintaa mutta myös yhteistyötä. Suomalaista työeetosta onkin ruokkinut universaali ”taitoisuuden” ja siitä saatavan sisäisen palkinnon tarve sekä pärjäämisen tarve. Yhdessäpärjäämisen eetosta suomalaisessa työkulttuurissa on tarkastellut Matti Kortteinen, jonka mukaan kunnian ja pärjäämisen sosiaalinen ja kulttuurinen malli siirtyi agraarista ympäristöstä myös teolliseen työhön.³⁵

Suomalaisen maataloustyön historiaan perehtyneen nivalalaislähtöisen kansatieteilijä Kustaa Vilkun sotavuosina kirjoittaman ja vuonna 1946 julkaistun teoksen *Työ ja ilonpito* motto oli suomalainen sanaparsi: ”Työ yksin kuin tervaa, joukolla kuin hunajaa”. Vilkuna korostaa esipuheessaan, että: ”työ on tehtävä joukolla, kilvan ja iloisella mielellä”, mitkä ovat hänen mukaansa ”vanhan kansanomaisen maataloustyönteon luonteenomaisimmat piirteet”. Vilkun kirjan pääsanoman voisi tiivistää kansalaiskasvatukselliseen ajatukseen ”ensin työ, sitten leikki”. Vilkuna siteeraa kirjassaan ensimmäisessä suomenkielisessä aikakauslehdessä *Mehiläisessä* helmikuussa 1837 ilmestynyttä sen julkaisijan Elias Lönnrotin kirjoitusta, jonka mukaan ”kauniit ilot, leikit ja huvitukset ovat räsytusten jälkeen virvoittavia”. *Työ ja ilonpito* käsittelee lähinnä maatalouden työnjuhlia ja talkootyön jälkeistä tapakulttuuria. Vilkunaa on kritisoitu juuri tästä, että hän painottaa työn sosiaalista puolta ja työn raskauden sijasta sen jälkeistä huvia, syömistä, tanssia ja ilonpitoa, vaikka maataloustyöhön kuului enimmäkseen yksitoikkoi-

salaiskasvatuksessa. Käsiyön kasvatukselliset perusteet ja puukäsiyönopetus käytännössä Keski-Pohjanmaan talonpoikaisyhteisössä 1860-luvulta 1930-luvulle. Julkaisematon pro gradu - tutkielma. Helsingin yliopisto, 154–158.

35 Tuohinen 2000, 245; Kortteinen 1992.

sia päivittäisiä tai joka tapauksessa usein toistuvia rutiineja sekä raskasta yksin työskentelyä, joita ei yleensä seurannut mitään työjuhlia.

Nähdäkseni kritiikissä on sivuutettu seikka, että Vilkuna ei suinkaan kiellä arkityön yksitoikkoisuutta ja raskautta valaessaan uskoa tulevaan sotien jälkeisinä vaikeina vaaran vuosina. Vilkun kriitikot ovat samalla unohtaneet lähihistoriasta vastaavan esimerkin: Lauri Haatajan ja Veikko Kallion kirjoittama teos *Suomalainen sisu* (1994) on kuin syvimmän talouslaman aikainen *Työ ja ilonpito*, jossa sankaritarinoiden ja nostalgian avulla luodaan uskoa huomiseen Vilkun teemalla ”selvitettiin sitä ennenkin”.³⁶ Molempia teoksia ohjaakin nähdäkseni eräänlainen pärjäämisen eetos, etten sanoisi kirjailijoiden puhaltama kansallinen (lama)talkoohenki.

”Teen sen samalla kun lepään”

Suomalaisessa muistitietoaineistossa yleensä ja erityisesti maamme raamattuvyöhykkeeksi kutsutulla Pohjanmaalla, on ilmennyt tarve korostaa työteliäisyyttä (kristillisenä) hyveenä. Keski-Pohjanmaa on ollut perinteisesti herätysliikkeiden maantieteellinen kohtaamisalue. Uskonnollisuus merkitsi seudulla omakohtaista ja jokapäiväistä luterilaisuutta, jossa oli voimakas evankelinen korostus. 1840-luvulta lähtien etenkin evankelinen herätys, vuosisadan loppupuolella yhä voimistuen, ilmeni paitsi hedbergiläisinä maallikkosaarnaajina myös töissä ja lasten kasvatuksessa. Agraariyhenteisön uskonnollisuuteen sekoittui vielä 1800-luvulla esikristilliseltä ajalta juontuvia taikoja, kieltoja, tapoja, uskomuksia ja enteitä, joiden mukaan esimerkiksi työnteko pyhänä saattoi aiheuttaa rangaistuksen. Vilkun korostamien talkoiden juhlavasta luonteesta todistaa se, että niitä ”sai”

36 Vilkuna, Kustaa [2004/1946]. *Työ ja ilonpito. Kansanomaisia työnjuhlia ja kestitöitä*. Otava: Helsinki, 9–12. Vilkunaa kohdistetusta kritiikistä ks. Parikka, Raimo (toim.) (1999). *Suomalaisen työn historiaa. Korvesta konttoriin*. SKS:n toimituksia 730. Helsinki 1999, 7–10; Tuohinen 2000, 238–239; vrt. Haataja, Lauri – Kallio, Veikko (1994). *Suomalainen sisu*. WSOY: Porvoo–Helsinki–Juva. Talkoihin olennaisena osana kuuluvista työnlopettajaisjuhlista ja talkootyön hauskuudesta ks. myös. Hellspong–Löfgren 1976, s. 291–296.

keskipohjalaisessa pientilavaltaisessa talonpoikaisyhteisössä järjestää myös ns. pieninä juhlahyppinä, jolloin arkinen ja raskas työnteko muuten oli kiellettyä.³⁷

Keski-Pohjanmaalla jopa puhdetöiden yhteydessä esitetyt laulut olivat yleensä virsiä tai paikallisten viulun- ja kanteleensoittajien sävellyksiä, jotka nekin olivat usein hengellisiä. Saatettiinpa töiden lomassa myös kerrata uskonnokappaleita, lukea Raamattua ja katekismusta.³⁸

Museovirastoon ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraan tallennettu muistitietoaineisto 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun keskipohjalaisen agraariyhteisöstä kertoo, että elämän pääsisältö oli työnteko. Kaikki, mikä ei liittynyt suoraan maanviljelykseen ja ruumiilliseen työhön, tuomittiin helposti turhaksi tai pelkäksi hauskanpidoksi. Työnteko oli normi, eikä vapaa-aikaa nykymuodossaan tunnettu. Maaseudun työeetosta kuvaa usein jyrkkä suhtautuminen leikkiin, peleihin ja urheiluun, joita pidettiin joutavanpäiväisinä ja työlle vastakkaisina – korkeintaan lasten ja keskenkasvuisten puuhina. Maatalousyhteiskunnassa kansanomaisella kisailukulttuurilla on silti vuosisataiset perinteet. Vaikka kisailu saikin alkunsa työstä, mittelivät miehet paremmuuttaan juuri joutilaina ollessaan. Vielä 1900-luvun alussa, jolloin kilpaurheilua hiihtoa lukuun ottamatta ei juuri tunnettu tai olisi edes ”ehditty” varta vasten harjoittaa, kilpailtiin lähinnä työtaidoissa. Urheilukilpailuja edustivatkin lähinnä erilaiset työsuorituksista johdetut kilvat, pelit ja voimainmittelöt, kuten väki- ja kourakiven sekä karrynratkaiden nosto, paini ja tappelu, joissa

37 Keski-Pohjanmaalla tavataan evankelisuuden rinnalla Pohjois-Pohjanmaalla yleisempää lestadiolaisuutta, vähemmässä määrin sen sijaan Etelä-Pohjanmaalle leimallista herännäisyyttä. Ks. esim. Huotari, Voitto (1981). *Kirkkomme herätysliikkeet tänään*. Kirjapaja: Helsinki, 137–139, 150–151. ”Raamattuvyöhyke”-termiä on käytänyt mm. kirkon uskonnollisia herätysliikkeitä ja etenkin lestadiolaisuutta tutkinut Jouko Talonen.

38 SKS Kaustinen. Lyydia Järvelä KT 351: 296 (1965); SKS Veteli. Heikki Klemola KT 340: 43 (1964); Vilkuva 2004/1946, 194. Uskonnollisen kielen filosofiasta, työntöön ja liturgian alkuperäisestä vastaavuudesta kreikan kielessä ks. esim. Stiver, Dan (1996). *The philosophy of religious language: sign, symbol and story*. Blackwell: Oxford, 176.

kylien voimamiehet ja nuoret miehet ottivat toisistaan mittaa paikallisella tasolla. Maatalousyhteiskunnassa arvostettiin voimaa, sitkeyttä, ketteryyttä ja kekseliäisyyttä, ominaisuuksia, joita (työ)kilvoissa nimenomaan mitattiin.³⁹

Agraariyhteisössä työ itsessään mitattiin kokonaissaavutuksina. Tärkeintä oli saada jokainen työvaihe ja urakka tehdyksi ajallaan. Työtä ei mitattu tunteissa, vaan sitä tehtiin sopivissa rupeamissa pitkin päivää ja välillä pidettiin lyhyitä lepotaukoja esimerkiksi ruokailun yhteydessä ja kesällä kuumimpina keskipäivän hetkinä. Työtahdin kerrotaan olleen yleensä rauhallisen joutuisan mutta työpäivän pitkän (12–13 tuntia), joskin vuodenajan salliman valon määrän ja säätilan mukainen. Kesällä työpäivät venyivät sekä aamusta että illasta vähintäänkin pari tuntia pidemmiksi kuin talvella. Kiireisimpään heinänteoko aikaan oltiin töissä auringonlaskuun asti. Kevättalven hankikeleillä oli herättävä tervasten ja aidasten ajoon, kesällä heinätoihin sekä syksyllä riihelle monesti jo varhain aamuyöllä, viimeistään neljältä. Kylällä peräti kilpailtiin aikaisesta ylösnoususta ja samalla siitä, kuka sai ensimmäisenä riihen puitua. Varstojen ääniä kuulosteltiin tarkasti.⁴⁰

Muistitietoaineisto korostaa keskipohjalaisella maaseudulla töitä tehdyn miltei aina ja kaikkialla ikään, sukupuoleen, sosiaaliseen asemaan, vuoden- ja vuorokaudenaikaan katsomatta. Työkalut kulkivat aina mukana ja ympäröivä luonto ja metsät tarjosivat ehtymättömän raaka-ainevaraston. Muistitietoaineiston perusteella työttömänä tai tyhjän panttina ei osattu olla hetkeäkään. Lähdekiertisesti voi todeta, että tehdyt työt koetaan muistelussa lähes yksinomaan mukavina, näin siis juuri jälkikäteen muisteltuihin. Työntekoa lapsuudessa muistellaan ihanteel-

39 Ilmonen, Kalervo. ”Urheiluhulluus historiallis-yhteiskunnallisesta näkökulmasta.” *Tieteessä tapahtuu* -lehti 7/2008, 8–13. *Aatteen ja toiminnan mies* (1997). Opetusneuvos Josua Ruotsalan muistelmat. Antti Ruotsala ja Allan Ruotsala (toim.). Keskipohjanmaa säätiö: KP-paino, Kokkola 7, 23–24, 188–191; Toivonen, Esko (1996). *Nukeri: kansanelämä Kaustisella 1830-luvun puolimaista 1930-luvulle*. Helsinki, 366.; *Eppäs tierä* CD-ROM. Halsuan kehittämissyhdistys ry.

40 SKS Kaustinen. Lyydia Järvelä KT 351: 302 (1965); MV K10:1-114 / 374, 571; *Aatteen ja toiminnan mies*, 201.

lisessa ja nostalgisessa valossa, varsinkin kun työ tehtiin kilvan ja joukolla. Työn raskaudesta tai yksitoikkoisuudesta kerrotaan yllättävän harvoin. Miehillä tiedetään olleen aina vähintäänkin jotain puhdetöitä odottamassa tai naisilla käsitöitä. Naisten työpäivät venyivät maaseudulla lähes poikkeuksetta pidemmiksi kuin miesten. Emäntä heräsi ensimmäisenä ja kävi nukkumaan viimeisenä. Näin ainakin pientilavaltaisella Keski-Pohjanmaalla, jossa palkollisia oli vähän. Naisille tarjoutui miehiä vähemmän ja lyhyempiä lepo- ja vapaa-ajan hetkiä johtuen jo siitä, että lasten- ja kodinhoito merkitsivät jatkuvaa, täysipäiväistä ja ympärivuotista työtä.⁴¹

Arkista aherrusta sopii mainiosti kuvaamaan muistikerronnassa suosittu sananparsi: ”Vie mennessäs, tuo tullessas, tee ollessas”.⁴² Niin paradoksaaliselta kuin se kuulostaa, aineistosta löytyy mainintoja, joiden mukaan työnteon taulolla, kuten ruoka-aikana, sekä matkalla (ulko) työstä toiseen todellakin työskenneltiin. Muistitietoaineistosta saa kuvan, että ainakin naiset neuloivat kaikkialla ja kaiken aikaa. Keskipohjalaispitäjistä Halsuan ja Vetelin naisilla kerrotaan ”tikkauksen” kulkeneen mukana eli neulomisen edistyneen lähes kaikkialla, jopa niityllä ja kirkkotiellä.⁴³ Kannuksen Välivirteellä puolestaan kerrotaan isäntien raivanneen pensaikkaa metsässä samalla, kun hevosten annettiin levätä aurauksen yhteydessä ja kun lepoon olisi ollut mahdollisuus työvälilläkin.⁴⁴

Jopa levätessä tehtiin (käsi)töitä varjoisassa paikassa, tuvassa tai viileissä ulkorakennuksissa,

41 Museovirasto (MV). Niilo Valosen kysely Puukäsityö (1970). K17:1–11 / 149, 157, 164, 215, 311, 455, 886, 907, 999; *Uusi ajantieto*, 10–14.

42 ”Tuo tullessas”-periaate oli tuttu jo antiikin Kreikassa geometrisella kaudella 900–700 eKr.: [...] ja tuo kotiin auranvarsi, kun sellaisen löydät / samoillessasi vuorilla tai kyntömailla.” Hesiodos, *Työt ja päivät*, r. 420–430 (s. 38).

43 Tilta Purola eli ”Tikkari-Tilta” Halsuan Kanasen kylältä ”tikkasi” eli neuloi aina kävelymatkoillaan. Matkalla Kanasesta kirkonkylälle valmistui kokonainen sukka. Kerran Tiltan kerrotaan innostuneen matkalla lisäksi puhumaan niin, että teki vahingossa samaan sukkaan kaksi kantapäätä. *Eppäs tierä*; Östman, Ann-Catrin (2000). *Mjölck och jord. Om kvinnlighet, manlighet och arbete i ett österbottenskt jordbrukssamhälle ca 1870–1940*. Åbo Akademis förlag, Åbo, 89–92, 96.

44 *Aatteen ja toiminnan mies*, 205.

kunnes jatkettiin raskaampia ulkotöitä. Lassilan kello- ja arkkumestarien suvussa Kälviällä oli tapana sanoa ”teen sen samalla kun lepään”. Kerrotaan, että esimerkiksi heinänteokoikaan ruuan jälkeisen päivälevon yhteydessä väännettiin Lassilan pelloilta seipäillä kiviä. ”Erkki [Antinpoika Lassila, 1769–1845], jolla oli tapana säilyttää pari vahvaa seivästä lähettyvillä, tarttui itse toiseen niistä ja ojensi toisen lähimmälle rengille sanoen: ’Kuule, väännetäänpä pois pari kiveä samalla kun levätään.’” Näin muodostuneiden ja sittemmin poistettujen kiviaitojen kerrotaan olleen sekä pitkät että leveät.⁴⁵

Edellä kuvattu sopii mainiosti työteliäisyyden (ja kenties myös kotiseutupatriotismin) maksimiksi. On huomattava, ettei mainituissa työteliäisyyttä kuvaavissa keskipohjalaisiesimerkeissä ollut kyse köyhyydestä saati taloudellisen tilanteen vaatimasta työnteon pakosta. Ottamatta kantaa siihen, elettiinkö vuosisadan takaisessa talonpoikaisyhteisössä todella aina työn touthussa, voidaan todeta vähintäänkin, että työteliäisyyttä arvostettiin seudulla korkealle ja sitä korostettiin sekä yksilötason ominaisuutena että talonpoikaisyhteisön itseymmärryksen osana. Muistitietoaineistosta nousee esiin kenties liioittelua ja paikallisidentiteetin pönkittämistä, mutta myös sellainen paikallisyhteisön omaksu- ma käyttäytymisnormi, tapa tai tottumus, ettei ollut kerta kaikkiaan soveliasta olla joutilaana tai ainakaan näyttää laiskalta muiden silmissä. Tämä kumpuaa edelleen protestanttisesta työetiikasta ja kenties kotiseutupatriottisesta pohjalaisen työeetoksen vaalimisesta jälkipolville muistitietoaineiston kautta.

Kirjoittaja on filosofian maisteri, joka valmistelee väitöskirjaa käsityön historiasta Helsingin yliopiston historian laitokselle.

45 Haldin, Ingeborg (1979). *Talonpoikia ja kellontekijöitä. Lassilakellojen historiaa*. Kälviän kotiseutuyhdistys: Keski-Pohjanmaan Kirjapaino: Kokkola, 13. Lainaus Haldinin. Ks. myös Valtonen, Heli (1993). Pajasta päätteelle – Elinkeinoelämä. Teoksessa *Kälviän ja Ullavan kirja*. Harri Turunen (toim.). JYY:n kotiseutusarja n:o 31. Kälviän ja Ullavan kunnat ja seurakunnat. Gummerus: Jyväskylä, 239–256, tässä erit. s. 253.